

تجربه دانشجویان از آثار آشکار و نهان رفتار و روش تدریس اعضای هیئت علمی در دانشگاه کردستان^۱

سید مهدی حسینی^۲
شبنم بهرامی^۳

چکیده

نهادینه کردن رفتار خواندن به معنی ایجاد خوانندگانی مستقل است که در سراسر زندگی شخصی، آموزشی و شغلی بتوانند به‌طور مداوم و بدون نیاز به مربی بخوانند و آنچه را که می‌خوانند درک نمایند. مشکل بیشتر دانشجویان این است که از این مهارت برخوردار نیستند و در انتظار کلاس درس و استاد برای آموختن هستند. به‌عبارت‌دیگر، به‌طور خودجوش و از طریق انگیزه درونی اقدام به یافتن و خواندن کتاب‌ها نمی‌کنند و تنها به جزوه کلاسی یا منابعی اکتفا می‌کنند که برای گذراندن واحدهای درسی به آن‌ها، به‌عنوان تکلیف آموزشی، محول می‌شود؛ اما شواهدی وجود دارد که رفتار و روش تدریس برخی استادان در دانشگاه در برخی دانشجویان انگیزه‌ای ایجاد می‌نماید که موجب تقویت رفتار خواندن مستقل آن‌ها می‌شود. هدف این پژوهش شناسایی رفتارها و روش تدریس‌هایی است که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم بر انگیزه خواندن دانشجویان اثر می‌گذارد. این پژوهش با رویکرد کیفی و به روش تحلیل محتوا و با استفاده از مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته انجام شد. کلیه دانشجویان دانشگاه کردستان جامعه این پژوهش بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و گلوله برفی نمونه‌ای ۴۲ نفری از دانشجویان کتاب‌خوان و فعال در زمینه خواندن انتخاب شد. همچنین، برای اعتبار یابی یافته‌ها، با استادان‌های شناسایی شده که به باور دانشجویان در ایجاد انگیزه مؤثر بودند،

^۱ مقاله حاضر برگرفته از پژوهشی آزاد است که در سال ۱۳۹۴ در دانشگاه کردستان انجام شده است.

^۲ استادیار علم اطلاعات و دانش‌شناسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران، مسئول مکاتبه، پست الکترونیک: smahdihosseni@gmail.com

^۳ دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران، پست الکترونیک: bahramii.shabnam@yahoo.com

مصاحبه با محوریت جنبه‌های شناسایی شده در مرحله اول، اجرا شد. پس از تحلیل و کدگذاری اولیه نظرات دانشجویان، ارتباط استاد با دانشجویان، دانش علمی، ایجاد فضایی دوستانه، قدرت بیان و ارائه مطالب کاربردی توسط استاد از مهم‌ترین ویژگی‌های مشوق انگیزه خواندن تشخیص داده شد. از دسته‌بندی کدهای حاصل شده، چهار مضمون کلی اخلاقی-انسانی، علمی، مهارتی و سازمانی به دست آمد. تحلیل محتوای مصاحبه‌های انجام شده با اساتیدی که نامشان به‌عنوان انگیزه دهنده در زمینه خواندن در مصاحبه‌هایی دانشجویان آمده بود نشان داد که تمامی آنان با این کدگذاری‌ها و مضامین موافق هستند و از ویژگی انگیزه‌بخش بودن و اثرگذاری خودآگاه هستند. بر اساس نتایج امکان افزایش انگیزه و رفتار خواندن در دانشجویان وجود دارد. این ویژگی وابسته به رفتار استادان و فضای حاکم بر دانشگاه است. ویژگی‌های شناسایی شده در این پژوهش می‌تواند به‌عنوان معیارهای شناسایی اساتید مؤثر مورد استفاده قرار گیرد.

واژگان کلیدی:

رفتار خواندن، انگیزه خواندن، رفتار و روش تدریس اساتید، خواندن دانشجویان

مقدمه و بیان مسئله

برخورداری از تفکر سطح بالا (تفکر انتقادی) و به‌کارگیری آن، افزون بر آشنایی با مبانی نظری و مهارت‌های عملی هر حوزه علمی، از اهداف اساسی پذیرش و تربیت دانشجویان در آموزش عالی است. نوشادی (۱۳۸۵)، اظهار می‌کند که اگر دانشگاه بخواهد در جامعه تکثرگرا و جهانی امروز موفق باشد، دانشجویان بیش از هر چیز نیازمند به کسب توانایی تفکر در سطح بالا هستند. آن‌ها نیازمند تفکیک واقعیت از تفسیر، ارزیابی صحت گرایش‌های فکری خود و قضاوت درستی از شواهد و مدارک هستند. به‌رحال آموزش تفکر در سطح بالا، منجر به تسهیل امر مواجهه فراگیران با چالش‌های متعددی که احتمالاً در زندگی شخصی، شغلی و اجتماعی در پیش رو خواهند داشت، می‌شود و پیامد آن نیز پرورش فراگیرانی مستقل خواهد بود که بتوانند با تحولات به‌صورت منطقی مواجه شوند. بدیهی است که دستیابی به تفکر انتقادی و به‌کارگیری آن در زندگی و حرفه، فرایندی مداوم و روبه رشد است که نیازمند خواندن پیوسته و گسترده میراث مکتوب و منابع اطلاعاتی، فراتر از فضا و محدوده کلاس درس است. به همین دلیل، ایجاد خوانندگان مستقل یکی از اهداف عملیاتی تمامی سیستم‌های آموزشی است. پیش‌فرض نظام‌های آموزش عالی این است که دانشجویان به سطحی برسند که به‌صورت مستقل و مادام‌العمر منابع اطلاعاتی را بخوانند و نیاز اطلاعاتی خود را با بهره‌گیری از مهارت‌های سواد اطلاعاتی، شامل: تشخیص و بیان نیاز اطلاعاتی، مکان‌یابی و دسترسی به اطلاعات، ارزیابی و انتخاب منابع

مناسب و معتبر، استفاده از منابع و تولید محتوا، ارائه و انتقال به دیگران برآورده نمایند (AECT^۴, ۱۹۹۸). فلسفه انتخاب کلمه دانشجو (به معنی جوینده دانش) و تعیین تکالیفی مانند سمینار، پروژه و پایان‌نامه و نیز برگزاری کلاس‌ها به صورت مباحثه و معرفی منابع گسترده برای خواندن واحدهای درسی، در راستای دستیابی نسبی به ایجاد خوانندگان مستقل است. به‌زعم گلاور و برونینگ (۱۳۸۷)، خواننده‌های خوب، مطالب خوانده‌شده را بهتر از افرادی که در این مهارت ضعیف هستند به خاطر می‌آورند، همچنین با کمترین تلاش آگاهانه، بر جریان خواندن خویش نظارت دارند و آن را تنظیم می‌کنند. در مطالعه‌ی فراهانی (۱۳۸۰)، خودآموزی و خواندن مستقل به‌عنوان یکی از شیوه‌های یادگیری فعال معرفی شده است که یادگیرنده خود مسئول یادگیری خود است و به‌عنوان فرد مستقلی تلقی می‌شود که باید دارای انگیزه‌ی یادگیری باشد. مهارت خواندن یکی از مهم‌ترین مهارت‌هایی است که در تمام طول تحصیل و پس‌از آن موردنیاز فرد است، فعالیتی که جسم و ذهن آدمی را درگیر خود می‌کند. به‌عبارت‌دیگر، خواندن، تعاملی دوجانبه بین اندیشه آدمی با محتوای نوشته شده است. خواندن به نوبه خود در رشد جسمانی، عقلانی، زبانی، احساسی و عاطفی، شخصیتی، اجتماعی، اخلاقی و روحی افراد نقش به‌سزایی دارد و شکی نیست که در عصر اطلاعات به‌منظور توانمندسازی افراد در حفظ و نگهداری اطلاعات، نیازمند استراتژی‌ها و مهارت‌های خواندن هستیم (ایران‌نژاد، ۱۳۹۰).

لازم است یادآوری شود که ایجاد خواننده مستقل بستگی به عوامل مختلفی دارد. از جمله، رشد مناسب شبکه‌ی عصبی، داشتن هوش‌بهر کافی، انگیزه درونی، آموزش گام‌به‌گام و مستمر مهارت‌های خواندن و محیط خانوادگی، آموزشی و اجتماعی مشوق خواندن، دسترسی به منابع اطلاعاتی و نیاز فرد به بهره‌گیری از متون اطلاعاتی برای مسائل زندگی (شخصی، آموزشی و شغلی). به‌عبارت‌دیگر، فرد از نظر جسمی و روانی باید آمادگی داشته باشد، سیستم آموزشی رسمی و غیررسمی باید به ایجاد مهارت کمک کند و محیط اجتماعی فرد را ملزم به استفاده از منابع اطلاعاتی برای حل مسائل نماید. دانشجوی تازه‌وارد به دانشگاه، پیش‌تر، به‌طور میانگین، مدت دوازده سال در سیستم آموزش رسمی درس خوانده و مهارت‌های خواندن و اندیشیدن را به‌طور نسبی کسب نموده است، از محیط خانوادگی، اجتماعی و آموزشی استفاده نموده است. انتظار این است که دانشجو هدفمند، بانگیزه و دارای پشتکار باشد و در طول دوره با ارائه نتایج خواندن مستقل، دستیابی به مهارت تفکر سطح بالا را به‌صورت نسبی از خود به نمایش بگذارد. این توقع وجود دارد که یک فرد تحصیل‌کرده به‌منظور یادگیری ایده‌های جدید، عمق بخشیدن به درک خود از این ایده‌ها و درنهایت نتیجه‌گیری مناسب از آن‌ها بتواند به‌دقت بخواند و بنویسد (صفوی، نوشین فرد، محمد اسماعیل، ۱۳۹۲)؛ اما عوامل مختلفی سبب

^۴. American Association of School Libraries (AASL) and Association for Education Communication and Technology (AECT)

شده است که میزان دانشجویان دارای این ویژگی‌ها، حتی در مراحل پایانی تحصیل دانشگاهی، خیلی اندک باشد. اگرچه فراهم نمودن بسترهای لازم برای دچار نشدن به این ضعف‌ها، پیش از ورود به آموزش عالی، ضروری است، اما توجه به تقویت و ترمیم ضعف رفتار خواندن در سطح دانشگاه از ملزومات تحقق آموزش عالی باکیفیت است.

اساتید و مربیان آموزشی الگو و سرچشمه تغییرات فکری و رفتاری دانشجویان هستند و نقش اساسی را در جامعه‌پذیر نمودن دانشجویان دارند. آنان برای ایجاد انگیزه‌ی خواندن در دانشجویان باید ویژگی‌هایی داشته باشند، آذرنگ اظهار می‌کند که اگر کسی بخواهد از راه استادی تأثیر بگذارد، یا تغییری ایجاد کند، در صورتی که وضعیت موجود را به‌درستی نشناسد و راه‌های مناسب تبدیل کردن آن را به وضعیت مطلوب نداند، مطمئناً موفق نخواهد بود (آذرنگ، ۱۳۹۱، ص: ۶۰). بنابراین، اساتید دانشگاه‌های ما در صورتی که بخواهند تأثیرگذار باشند و رشد و بالندگی فردی و به دنبال آن رشد و شکوفایی جامعه را امکان‌پذیر سازند، باید با وضعیت و فرهنگ موجود به‌خوبی آشنا باشند و درصدد تأثیرگذاری و تغییر مثبت در این بافت برآیند. فاضلی (۱۳۸۲)، فرهنگ دانشگاهی را از جمله عوامل مؤثر بر چگونگی توسعه‌ی علمی هر جامعه می‌داند، نیز اشاره می‌کند که فرهنگ دانشگاهی در ایران موانع جدی در راه یادگیری دانشجویان ایجاد می‌کند و محیط آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌های ما محیطی ترغیب‌کننده یادگیری و پژوهش نیست. وی خاطر نشان می‌کند می‌توان با برنامه‌ریزی و فراهم ساختن محیط دانشگاهی مناسب تا حدودی فرهنگ توسعه علم و شکل‌گیری هویت دانشگاهی را در افراد به وجود آورد. به‌طورکلی، فرهنگ حاکم بر دانشگاه می‌تواند زمینه ایجاد و تقویت رفتارهای دانشگاهی، به‌ویژه ایجاد انگیزه خواندن مستقل در دانشجویان شود. نوع فرهنگ دانشگاهی هر مؤسسه آموزشی به مقدار زیادی بستگی به اساتید دارد که در دانشگاه به تدریس می‌پردازند و رفتار یادگیری دانشجویان را هدایت و کنترل می‌کنند. بر اساس پژوهش انجام‌شده توسط حسینی و دیانی (۱۳۹۳)، رفتارهای علمی ممکن است در محیط واقعی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم به دانشجویان منتقل شود؛ اما پژوهش در زمینه نوع و چگونگی انتقال این رفتارها اندک است. ما هنوز نمی‌دانیم کدام رفتارهای اساتید و با چه سازوکاری سبب تقویت انگیزه، آغاز یا تقویت و تداوم خواندن مستقل و خودجوش در دانشجویان می‌شود.

خواندن از دیدگاه جامعه‌شناسی یک رفتار است. توانایی خواندن به مهارت‌های موردنیاز برای درک محتوای متن اشاره دارد. انگیزه به گرایش‌های درونی برای انجام خواندن توجه دارد و بافت منظور شرایط یا وظایفی است که سبب می‌شود فرد خواندن را برای پاسخگویی به مسائل خاص مطرح‌شده در بافت انجام دهد. توجه به ایجاد هر سه عامل برای تقویت خواندن مهم است؛ اما فرض بر این است که توانایی خواندن در دوران دانش‌آموزی ایجاد می‌شود. بافت هم در محیط دانشگاه بر خواندن مستقل تأکید دارد؛ اما بسیاری از دانشجویان انگیزه کافی برای خواندن ندارند. بر همین اساس به نظر می‌رسد که ایجاد انگیزه یکی از عوامل مهم و مؤثر در

خواندن دانشجویان باشد. انگیزش، به‌زعم هوی و میسکل^۵، حالتی درونی است که رفتارها را انگیزه‌دهنده، هدایت و تثبیت می‌کند (هوی و میسکل، ۱۳۸۷، ص: ۲۰۶). انگیزه‌های خواندن فراگیران نشان‌دهنده رویکردها و هدف‌هایی است که آنان از انجام فعالیتی چون خواندن در پی آن هستند، بنابراین بررسی این انگیزه‌ها می‌تواند نتایج سودمندی در اختیار برنامه‌ریزان و مسئولان امر آموزش و پرورش و نیز کسانی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم با امر خواندن سروکار دارند، قرار دهد.

توجه به تقویت انگیزه در خواندن، مدت طولانی است که مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است (کورنادی، جانگ و مکنا^۶، ۲۰۱۴). اشاره به اصطلاحاتی مانند عشق به کتاب، کتاب‌دوستی، ولع خواندن، کرم کتاب همگی به‌صورت غیرمستقیم اهمیت وجود انگیزه را در خواندن بیان می‌کنند. انگیزه محرک اصلی فرد برای خواندن است (گمبریل و کدلینگ^۷، ۱۹۹۷). انگیزه در ایجاد عادت خواندن و تغییر آن اهمیت زیادی دارد. با تحلیل آن و توجه به عوامل درونی و بیرونی که بر آن مؤثر است، می‌توان به حقایق پی برد که ما را در برنامه‌ریزی و استفاده از راهکارهای مختلف برای گروه‌های مختلف جنسی، مقاطع گوناگون تحصیلی، وضعیت‌های اقتصادی-اجتماعی مختلف و موقعیت‌های درسی گوناگون یاری می‌دهند (دیانی و پناهی، ۱۳۸۷).

بررسی متون مربوط به رابطه استاد و شاگردی در سطح دانشگاه نشان می‌دهد که افراد موفق در خاطرات خود به نقش برخی استادان در ایجاد انگیزه برای آشنایی با کتابخانه و خواندن کتاب‌های بیشتر و حتی غوطه‌ور شدن در کتاب‌ها اشاره نموده‌اند (آذرنگ، ۱۳۹۱ و نیستانی، ۱۳۹۱). آنان به نقش اساتید در برانگیختن و به تکاپو افتادن دانشجو بسیار گفته‌اند، همان‌گونه که آذرنگ (۱۳۹۱) ذکر می‌کند که آموزشگران راستین، انگیزش‌گران راستین‌اند؛ آن‌ها کاشف، هدایت‌گر، الهام‌بخش و نیرو دهنده انگیزه‌هایی هستند که سرچشمه همه آفرینش‌ها، رهگشایی‌ها و ساختن‌هاست.

در بحث از این‌که تدریس چگونه انجام شود تا مؤثر باشد، نظرهای گوناگونی ارائه شده که جمع‌بندی‌هایی متفاوت از آن‌ها به عمل آمده است، به‌عنوان نمونه، در کتاب گلاور و برونینگ، ویژگی‌های مدرس خوب را توانایی در پرورش قدرت تفکر و رشد فراگیران و اداره کلاس و ارزیابی یادگیری آنان دانسته‌اند (گلاور و برونینگ، ۱۳۸۷، ص: ۱۰).

اگرچه خواندن و همواره خواندن مهارتی ضروری است که دانشجویان و به‌طور کلی تمامی افراد جامعه با توجه به افزایش تصاعدی تولید دانش و مرزهای علوم مختلف به آن نیاز دارند؛ اما همواره از سرانه‌ی ناچیز کتاب‌خوانی در جامعه‌ی مان می‌شنویم، این معضل در بین دانشجویان در شب‌های امتحانی به‌خوبی به چشم

^۵. Hoy & Miskel

^۶. Cornadi, Jang & Mckenna

^۷. Gambrell & Codling

می‌خورد، کتاب‌هایی که اکثراً تا شب امتحان خوانده نمی‌شوند یا اندک نگاهی به آنان انداخته می‌شود، دانشجویانی مضطرب که شب‌های امتحان را حتی تا چندین شب پشت سر هم کم‌خوابی و نخوابی می‌کشند و برای همیشه خواندن با اجبار را عادت‌ی ساخته‌اند که با آنان خواهد بود. همان‌گونه که می‌دانیم ممکن است دانشجویانی واحد در کلاس‌های اساتید مختلف عملکردهای متفاوتی داشته باشند، دانشجویان در کلاس برخی اساتید همواره فعال بوده، بیش‌تر می‌خوانند و از انگیزه‌ی بالاتری برخوردارند، اما در کلاس برخی دیگر، همان دانشجویان کم‌انگیزه‌تر و بی‌علاقه‌تر ظاهر می‌شوند، گذشته از ویژگی‌های دانشجویان و این موضوع که حیطه‌ی علاقه‌مندی آنان ممکن است برای محتواهای درسی گوناگون متفاوت باشد، دلیل دیگر برای این مسئله، می‌تواند رفتار اساتید، ویژگی‌ها و روش تدریس‌های گوناگون آنان باشد.

ابتدا به تشریح تدریس و شاخص‌های گوناگون تدریس اثربخش با توجه به پژوهش‌های گوناگون انجام‌شده می‌پردازیم. تدریس فرایند یاددهی و یادگیری است که میان یاد دهنده و یادگیرنده یعنی مدرس و فراگیر در جریان است. از نظر فتحی آذر (۱۳۸۲)، هنگامی که سخن از آموزش و پرورش یا آموزش عالی به میان می‌آید، مفاهیمی چون معلم و به‌ویژه تدریس به‌مراتب بیش‌تر از سایر متغیرهای مربوط نمایان می‌شود تا آنجا که حتی عده‌ای تدریس را مترادف با آموزش و پرورش تلقی کرده‌اند. برای تعیین شاخص‌های تدریس اثربخش روش‌های مختلفی از جمله نظرخواهی از مدیران، همکاران، خود اساتید و دانشجویان وجود دارد، چون دانشجویان مستقیماً درگیر یادگیری هستند، یکی از بهترین روش‌های تعیین شاخص‌های تدریس اثربخش نظرخواهی از آنان است (ظهور و اسلامی نژاد، ۱۳۸۱). دانشجویان تنها کسانی هستند که مستقیماً توسط اساتید آموزش می‌بینند، پس قضاوت آنان در مورد فعالیت‌های آموزشی از اعتبار بالایی برخوردار است (صدیق معروفی، محمدی، موسوی و رعده‌آبادی، ۱۳۹۳).

در یک دیدگاه بازنگری شده از تدریس، وظیفه‌ی استاد، تنها ایجاد یادگیری نیست، بلکه تدارک شرایطی است که طی آن دانشجو خود به آموختن اقدام می‌کند و حاصل فعالیت دانشجو به یادگیری منتهی می‌شود، در هر حال به‌منظور تعمق و دقت بیش‌تر بر پدیده‌ی تدریس، می‌توان به آن جدای از پیامدهایش توجه کرد و مجموعه‌ای از کنش‌ها را که استاد به‌منظور تسهیل نقش یادگیرندگی دانشجو، انجام می‌دهد، تعیین کرده و مورد بحث و تجزیه و تحلیل قرار داد (موسی پور، ۱۳۹۲). از نظر فتحی آذر (۱۳۷۲)، مدرسان با انتخاب روش تدریس مناسب می‌توانند بعد از گذشت مدت‌زمانی کوتاه، در فراگیران علاقه ایجاد کنند و این امر نقش آنان را در ایجاد علاقه و انگیزه در فراگیران بیش‌تر نمایان می‌کند. مدرس اثربخش کسی است که با طرح درس از پیش تعیین‌شده در کلاس حضور یابد و به ارائه آموزش مؤثر مطابق با آن طرح درس بپردازد و در این راستا داشتن تسلط بر موضوع درس و متخصص بودن در آن زمینه، استفاده از روش تدریس‌های متنوع، شرکت دادن دانشجویان در جریان تدریس از طریق تعیین فرصت سخنرانی یا کنفرانس برای آنان، داشتن انتظارات بالا و معقول از فراگیران

و مواردی این چنین را مدنظر قرار دهد (عندلیب و احمدی، ۱۳۸۶). به نظر ملکیان (۱۳۹۳)، چهار ویژگی استاد که برای دانشجویان بسیار تأثیرگذار است، عبارت‌اند از: دانشجو احساس کند استاد دارای صداقت است، هیچ گونه تزویر، ریا و دورویی در او نیست، ظاهر و باطن و دوتا بودن در استاد نیست، دوم مسئله خیرخواهی است که مهم‌تر است، سوم تواضع است، جوان اگر احساس کند که استاد برای خودش شأنی قائل نیست بسیار تأثیر دارد و مسئله چهارم هم مسئله روحی است که از آن به مهربانی و نرم رفتاری تعبیر می‌شود، استاد باید فاصله‌ی عاطفی را از بین ببرد. موسی‌پور (۱۳۹۲) اظهار می‌کند که برخی راهنمایی‌ها برای تدریس در محیط‌های دانشگاهی وجود دارند که اگر از سوی استادان ادراک شوند و سپس برای عمل در هر موقعیت بازبینی شوند، می‌توانند در فرایند واقعی تدریس، مبنای ساختن نوع خاصی از تدریس متناسب با شرایط قرار گیرند، آشنایی با این راهنمایی‌ها فقط برای کسانی مفید خواهد بود که از ویژگی‌های پایه برای معلمی کردن بهره‌مند باشند که عمده‌ترین آن‌ها قابلیت تولید روش بر اساس دانش است (موسی‌پور، ۱۳۹۲).

پرسش‌های پژوهش

۱. از نظر دانشجویان فعال در امر خواندن، اساتیدی که سبب ایجاد انگیزه خواندن در آنان شده‌اند دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟
۲. ویژگی‌های اساتید که سبب ایجاد انگیزه خواندن در دانشجویان می‌شود دارای چه جنبه‌هایی است؟
۳. آیا اساتید معرفی شده از سوی دانشجویان با ویژگی‌های بیان شده و دسته‌بندی نهایی آن‌ها موفق هستند؟

پیشینه پژوهش

به‌زعم دیانی و تقی پناهی (۱۳۸۷)، برخی پژوهش‌ها به خواندن به‌طور کلی و برخی فقط به انگیزه‌ها و عوامل مؤثر بر خواندن پرداخته‌اند، برخی پژوهش‌ها فقط به ماهیت انگیزه‌های خواندن توجه کرده‌اند و برخی دیگر، یک یا چند عامل از عوامل تأثیرگذار بر انگیزه‌های خواندن را بررسی کرده‌اند. در مطالعه‌ای که توسط پلاک، غفاری، گلین و مک ناتون^۱ (۱۹۸۴) انجام شد، از پدر و مادرها خواسته شد که در منزل به‌عنوان الگویی از خواندن و لذت بردن از خواندن عمل کنند، نتایج نشان داد که در میزان خواندن و علاقه‌ی فراگیران به خواندن پیشرفت زیادی حاصل شد. پژوهش دیانی و پناهی (۱۳۸۷)، نشان داد انگیزه‌های خواندن فراگیران چندبعدی است، به‌عبارت‌دیگر، آنان با اهداف و انگیزه‌های مختلف می‌خوانند، اگرچه ممکن است میزان این انگیزه‌ها در آن‌ها یکسان نباشد، اما به‌طور متوسط، همه‌ی آن‌ها انگیزه‌های خواندن موردبررسی را دارند. بررسی پیشینه‌ی پژوهش نشان داد که تاکنون تحقیقی با این هدف که رفتارهای مؤثر اساتید در انگیزه‌ی خواندن بیش‌تر دانشجویان را بررسی کند، انجام نشده است؛ اما پژوهش‌هایی با عنوان ویژگی اساتید اثربخش، یا تدریس اثربخش انجام شده‌اند که در ادامه به برخی از این

^۱.Pluck, Ghafari, Glynn, McNaughton

پژوهش‌ها و نتایج آن‌ها اشاره می‌شود. ظهور و اسلامی نژاد (۱۳۸۱)، نتیجه گرفتند که تدریس اثربخش اساتید از دیدگاه دانشجویان، جنبه‌های روش تدریس، قدرت ارتباط، دانش پژوهی و شخصیت فردی است. رضانی و درتاج راوری (۱۳۸۸)، نتیجه گرفتند که ویژگی یک مدرس خوب از دیدگاه دانشجویان به ترتیب، ارتباط بین فردی و مهارت ارزشیابی و اولویت‌دهی به قوانین آموزشی است. در پژوهش عسگری و محبوب مؤدب (۱۳۸۹)، دانشجویان ویژگی اساتید اثربخش را به ترتیب قدرت ارتباط، روش تدریس، شخصیت فردی و دانش پژوهی ذکر کردند... صیاهیان و دیگران (۱۳۹۱)، در پژوهشی توصیفی-مقطعی، مهم‌ترین ویژگی‌های یک استاد خوب را از دیدگاه دانشجویان، به ترتیب فن بیان، مهارت تدریس، تسلط علمی استاد و علاقه‌مندی استاد به تدریس استنتاج کرده‌اند. صدیق معروفی و دیگران (۱۳۹۳)، ویژگی‌های تسلط استاد بر موضوع درسی، ارائه مطالب جدید و به‌روز، بیان شیوا و ساده و انتقال واضح مطالب را از نظر دانشجویان مهم دانستند. باتن و دیگران^۹ (۲۰۱۴)، وضوح صدا، کنترل کلاس، میزان آمادگی، سرعت گفتار و زبان بدن^{۱۰} را به‌عنوان ویژگی مورد انتظار دانشجویان در مدرسان و سخنرانان اثربخش استخراج کردند، همچنین دانشجویان دختر نسبت به دانشجویان پسر تأکید بیش‌تری بر ویژگی‌های پویای رفتاری و ارتباطی اساتید داشتند.

تفاوت پژوهش کنونی با موارد ذکرشده، این است که این پژوهش‌ها ویژگی‌های اساتید خوب و اثربخش را ذکر می‌کردند. درحالی‌که هدف این مطالعه، نظرخواهی و تحلیل عمیق دیدگاه دانشجویان درس‌خوان و اهل مطالعه به‌منظور آگاهی از نظرات آنان در خصوص این موضوع است که کدام ویژگی از این ویژگی‌ها منجر به تقویت این رفتارها و خواندن بیش‌تر در آنان شده است؛ بنابراین به‌طور هدفمند به نمونه‌گیری و دریافت تجربه‌ی آنان از این پدیده پرداخته شد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر، مطالعه‌ای کیفی است که با روش تحلیل محتوا و با استفاده از مصاحبه انجام شده است، این پژوهش به‌منظور درک تجربه‌ی دانشجویان باانگیزه و فعال در امر خواندن (دانشجویان فعال شامل دانشجویانی بود که کتاب‌های درسی و غیردرسی را بیش‌تر از سایر دانشجویان مطالعه می‌کردند و این خواندن با نوعی انگیزه و اشتیاق نیز همراه بود و نه صرفاً بر اساس الزام و اجبار)، از آن دسته از رفتارهای مستقیم یا غیرمستقیم اساتید که موجب تقویت انگیزه‌ی خواندن آنان می‌شود، در دانشگاه کردستان در سال تحصیلی ۱۳۹۴-۱۳۹۵ انجام شد. بستر این پژوهش دانشگاه کردستان و دانشکده‌های آن بود و جامعه‌ی مورد مطالعه در این پژوهش شامل تمامی دانشجویانی بود که خودجوش می‌خواندند و از انگیزه خواندن نسبتاً بالایی برخوردار بودند. روش اصلی گزینش مشارکت‌کنندگان، شیوه‌ی مبتنی بر هدف بود، البته به‌طور هم‌زمان شیوه‌ی گلوله برفی نیز به کار رفت. بدین‌صورت که از برخی دانشجویان فعال در زمینه خواندن خواسته شد که دانشجویان دیگر را که

^۹. Batten, David John Britch, Wright, John Manley, Jeffrey Smith

^{۱۰}. Body Language

مثل آنان زیاد می‌خواندند و انگیزه‌ی بالا داشتند معرفی کنند. به‌زعم گال و دیگران، معیارهای اساسی انتخاب شرکت‌کنندگان این است که آن‌ها پدیده مورد پژوهش را تجربه کرده و در علایق پژوهشگر برای فهمیدن ماهیت و معانی آن شریک بوده باشند (گال و دیگران، ۱۳۸۷، ص: ۱۰۵۰). همچنین، در تحقیق‌های کیفی آنچه بیش از تعداد نمونه اهمیت دارد، منابع کامل و غنی از اطلاعات است. در این پژوهش محقق با مصاحبه با ۴۲ نفر از دانشجویان با ویژگی مورد نظر تحقیق، به اشباع نظری رسید. اشباع نظری هنگامی صورت می‌گیرد که در رابطه با مقوله‌های مورد نظر هیچ داده جدید و مرتبطی در حال ظهور نباشد، یا تدوین هیچ مقوله‌ی دیگری برای توضیح پدیده‌ی مورد علاقه ضروری به نظر نرسد (گال و دیگران، ۱۳۸۷، ص: ۹۸۵).

ابزار گردآوری اطلاعات مصاحبه نیمه ساختاریافته بود. مدت‌زمان هر مصاحبه بین ۱۵ الی ۳۰ دقیقه به طول انجامید. پس از مصاحبه سخنان به متن نوشتاری تبدیل شد و جملاتی که به درک تجربه‌ی دانشجویان از پدیده اشاره داشت، مشخص شد. در مرحله‌ی بعدی کدهای مفهومی برای عبارات انتخاب شد تا ویژگی‌ها با عبارات روشن‌تر بیان گردد. در مرحله نهایی، ویژگی‌های هم‌سنخ در یک جنبه کلی تر قرار داده شد. به‌این ترتیب چهار جنبه کلی شناسایی شد.

یافته‌ها

مصاحبه‌های پیاده شده روی کاغذ چندین بار مرور و تجزیه و تحلیل شدند، سپس جملات و اشارات مرتبط و مهم هر مصاحبه مشخص شد و به هر کدام از عبارات، نزدیک‌ترین مفهوم اختصاص داده شد تا بتوان با استفاده از آمار توصیفی (فراوانی و درصد) ویژگی‌ها و رفتارهای مورد توجه دانشجویان را رتبه‌بندی نمود. در این مرحله ۱۶ کد به دست آمد. کدهای حاصل از تحلیل مرحله اول، بر اساس سیر نزولی، در جدول ۱ نشان داده شده است. برخی از نقل قول‌های شرکت‌کنندگان در مصاحبه، پس از جدول ۱ به‌عنوان نمونه ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌ها و رفتارهای مورد توجه دانشجویان به ترتیب فراوانی آن‌ها

ردیف	کد	فراوانی	درصد
۱	احترام و توجه به شخصیت و عقاید دانشجویان، اخلاق نیک، شخصیت انسانی و وقار استاد	۴۱	٪۹۸
۲	دانش تخصصی و رزومه‌ی استاد، تسلط به محتوای درس و توانایی پاسخ‌گویی به سؤالات دانشجویان	۳۹	٪۹۲
۳	ایجاد فضایی دوستانه و آزاد در کلاس، خوش‌برخورد بودن و عدم ایجاد هراس و عدم انتقاد تند از دانشجویان	۳۲	٪۷۶

۴	قدرت بیان و ارائه مطالب کاربردی	۲۳	۵۴٪
۵	احترام به تجربیات و باورهای قبلی دانشجو و اظهارنظرهای آنان و واکنش منطقی به پیشنهادات و انتقادات آنان	۲۱	۵۰٪
۶	ارائه‌ی قسمتی از درس توسط دانشجو (درگیر کردن)، درخواست بازخورد از دانشجویان و ارائه بازخورد به آنان (ایجاد زمینه تعامل)	۲۱	۵۰٪
۷	نداشتن هرگونه تعصب (علمی، مذهبی و قومی)، رعایت عدالت توسط وی هنگام ارزشیابی دانشجویان و عدم تبعیض بین آنان	۱۸	۴۳٪
۸	بازگویی تجربیات و خاطرات، عدم یکنواختی کلاس، عدم تدریس طولانی و خسته‌کننده	۱۸	۴۳٪
۹	استفاده‌ی بهینه‌ی استاد از مدت حضور در کلاس، تدریس از روی برنامه، متعهد به وظیفه، پرهیز از حاشیه‌گویی و اتلاف منابع	۱۶	۳۸٪
۱۰	باقی گذاشتن برخی شکاف‌ها و ابهام‌ها برای ایجاد کنجکاوی در ذهن دانشجو	۱۵	۳۶٪
۱۱	صحبت در مورد آینده تحصیلی روشن و امیدوار کردن منطقی دانشجویان	۱۱	۲۶٪
۱۲	ایجاد حس رقابت در دانشجویان و ترویج فضای پرسشگری در کلاس	۹	۲۱٪
۱۳	استفاده از روش‌های تدریس (متناسب با شرایط و محتوا) و وسایل کمک‌آموزشی، تدریس فراتر از مباحث درسی	۸	۱۹٪
۱۴	اشتیاق و علاقه‌ی خود استاد به موضوع تدریس	۸	۱۹٪
۱۵	کار کردن انفرادی با دانشجو در مواردی چون پروژه‌ها و مقاله	۶	۱۴٪
۱۶	نزدیک بودن علایق دانشجو و استاد، تناسب محتوای تدریس با سطح دانش و علاقه دانشجو	۴	۹٪

در مرحله بعد، توصیف‌های شرکت‌کنندگان ارائه شد و توصیفی جامع مربوط به هر مفهوم به صورت زیر به دست آمد:

۱. اخلاقی - انسانی

این مؤلفه به قدری مهم بود که تقریباً همه‌ی مشارکت‌کنندگان به نحوی به آن اشاره داشتند و از بین ۱۶ کد استخراج‌شده از مصاحبه‌ها، ۶ کد در ارتباط با ویژگی اخلاقی و انسانی اساتید و شامل زیر مقوله‌های ارتباط با دانشجو و اخلاقی بود. همچنین، بیشترین درصد ذکر را در بین ویژگی‌های دیگر به خود اختصاص داده بود.

ارتباط با دانشجو

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۱ " وقتی توی کلاسش استاد به اظهار نظرهامون توجه می‌کرد و بهش اهمیت می‌داد هر جلسه سعی می‌کردم چیزای بیشتری واسه گفتن داشته باشم "

س شخصیت می‌کردم احساس می‌کردم منم هستم و لایق احترام، کلاس قبلیمون استاد بعضی اوقات می‌زد وسط حرشرت‌کننده‌ی شماره‌ی ۶ " وقتی کلاسش رو با کلاس استاد دو ساعت قبلم مقایسه می‌کردم توی این کلاس احساسامون و ناراحت می‌شدم. "

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۱۲ " استاد وقتی تعامل دوطرفه با دانشجویش داشته باشه یعنی سرکلاس از ما سؤال بپرسه و نظرمون رو بخواد و هر کدوم از ما که سؤالی داشته باشیم هر چند ابتدایی باشه اما جوابش رو بده خیلی واسه درسش فعال‌تر می‌شیم. "

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۳۷ " توی این موقعیتی که اکثر دانشجوها از بازار کار ناامید هستند استاد انگیزش ایجاد کنه خیلی می‌تونه تو خوندنمون تأثیر بذاره... یعنی اونا رو امیدوار کنه که می‌تونن با پشتکار آینده‌ی خوبی برای خودشون بسازن و باوجود توانایی می‌تونن کار پیدا کنن "

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۸ " وقتی استادی به ما که همه‌مان از ۲۲ سال به بالا سن داریم این‌قدر تند برخورد می‌کند اصلاً علاقه‌مون رو به خوندن درسش سرکوب می‌کنه. رشته‌مون این‌جوریه که تئوری‌ها و درس‌های محض رو خودمون هم می‌تونیم مستقل و بدون استاد هم بخونیم اما استادی که شخصیت و احتراممون رو خورد کنه واقعاً دل‌سردم می‌کنه "

اخلاقی

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۵ " بی‌طرفی استاد خیلی مهمه به نظر من از شغلااییه که تو اون دنیا خیلی ازشون حسابرسی می‌شه، خیلی واسه درس یکی از استادام مطالعه کردم و زحمت کشیدم اما نمره‌ی بدی برام گذاشت... "

شرکت‌کننده‌ی شماره‌ی ۹ " استادی که عدالت رو رعایت کنه، نه مساوات رو، یعنی طبق عملکردی که داشتیم بهمون نمره بده باعث می‌شه اونایی که کم خوندن دفعه‌ی بعد بیش‌تر بخونن و اونایی که زیاد خوندن هم همین روال خوندن زیاد رو ادامه بدن و شاید بیش‌تر هم بخونن "

شرکت‌کننده شماره ۲۱ " هم توی کلاس و هم بیرون خیلی باوقار رفتار می‌کنه، شخصیت ویژه‌ای داره، هر حرفی رو به زبون نمی‌اره و همیشه ابهتی داره که قابل ستایشه، همه‌مون ناخودآگاه بهش احترام زیادی می‌ذاریم "

شرکت‌کننده شماره ۴۲ " ایشان در نهایت تواضع و فروتنی به دیدن دانشجویی آمدند که با تأخیر یک ماهه ثبت‌نام کرده... "

شرکت‌کننده شماره ۳۰ " ...واسه بعضی بچه‌ها که تو کلاس شیطنت و گاهی بی‌احترامی می‌کنن خودم حرصم می‌گیره اما استاد سعه صدر زیادی داره و با رفتارخوبش شرمندeshون می‌کنه "

شرکت‌کننده شماره ۱۳ " احساس امنیت تو کلاس هم ملاکه، مثلاً من از برخورد استاد یا تحقیرش یا متلک انداختنش نترسم و آرامش روحی داشته باشم بهتر فعالیت می‌کنم... آخه ما به غرورمون اهمیت می‌دیم "

شرکت‌کننده شماره ۵ " وقتی استاد با یکی از هم‌کلاسیام تند برخورد کنه منم سعی می‌کنم حالت انفعالی داشته باشم و خودم رو در معرض برخورد استاد قرار ندم، یعنی فقط در حدی که درس می‌ده بخونم، چون از این‌که با منم این برخورد رو داشته باشه می‌ترسم... "

جنبه اخلاقی - انسانی به درک متقابل و ایجاد اعتمادبه‌نفس از طریق فضای امن اجتماعی اشاره دارد. فراهم کردن فضایی آرام، همراه با احترام و به‌دوراز ترس دانشجویان را تشویق می‌کند درباره درک خود از مسائل با استاد و هم‌کلاسان گفتگو کنند، پرسش کنند و برای یافتن پاسخ پرسش‌ها به دنبال خواندن منابع بیشتر بروند. دانشجویان به‌صورت نهان مهارت‌های ارتباطی و ویژگی‌های اخلاقی استاد را مورد ارزیابی قرار می‌دهند و با الگوهای ذهنی خود از یک استاد ایدئال یا با سایر استادان مقایسه می‌کنند.

۲. توان علمی

مفهوم مهم دیگر که بعد از ویژگی اخلاقی - انسانی اساتید از سوی دانشجویان بیشترین درصد را به خود اختصاص داده بود، مربوط به توانایی علمی اساتید بود؛ که در ادامه نمونه‌هایی از اظهارات شرکت‌کنندگان را در این ارتباط ذکر می‌کنیم.

تسلط بر محتوا و توان پاسخ به پرسش‌ها

شرکت‌کننده شماره ۸ چنین اظهار داشت: " وقتی استاد، برای هر مطلبی که درس می‌ده کلی دلیل داره و اینقدر خوب توضیح می‌ده که همه محو درسش می‌شن... بعضی اوقات می‌رم جلوی آینه و کنفرانس‌هایی رو که دارم مثل اون تمرین می‌کنم... "

شرکت کننده شماره ۳ "همیشه وارد سایت مربوط به اساتیدمون می‌شم، رزومه‌ی شون رو نگاه می‌کنم، دوست دارم منم مثل اونا سواد داشته باشم... بعد میام کتابام رو ورق می‌زنم و می‌خونم تا اطلاعاتم بیش‌تر پشه"

شرکت کننده شماره ۴۲ "بعد از ملاقات با ایشان، وقتی به منزل رسیدم با مشاهده‌ی فهرست تولیدات علمی ایشان در سایت تصمیم گرفتم که دانشجوی خوبی باشم. اغراق نیست اگر بگویم اکنون مطالعه لذت بخش‌ترین کار برای من است."

شرکت کننده شماره ۲۹: "استاد باید بتونه سوالاتی رو که ازش می‌شه جواب بده"

علاقه خود استاد به موضوع تدریس

شرکت کننده شماره ۱ "وقتی تدریس می‌کرد می‌فهمیدی که چقدر این درس رو دوست داره... مثل هنر پیشه‌ای بود که روی صحنه داره خودش رو به نمایش می‌ذاره... این ذوق من رو به خودش جذب می‌کرد"

شرکت کننده شماره ۱۸: "برام جالب بود که چطوری ممکنه این همه به‌روز باشه... از هر صاحب‌نظر رشته‌مون بررسی می‌شناسه و با اشتیاق برات توضیح میده... بعد کلاساش می‌رم تو اینترنت در مورد اون‌ی که گفته سرچ می‌کنم..."

علاقه درونی استاد به مباحث علمی که تدریس می‌کند و توان و تسلط وی بر مباحث علمی سبب می‌شود توجه یادگیرنده بیشتر جلب موضوع شود و انگیزه خواندن بیشتر را فراهم می‌کند. دانشجویان به‌صورت غیرمستقیم درک می‌کنند که استاد به آنچه تدریس می‌کند چقدر مسلط است و چقدر علاقه دارد. نیازی به ظاهرسازی نیست، تنها راه چاره تسلط بر موضوع، ارائه آن به روشی تعاملی و باور درونی خود استاد به مباحثی است که تدریس می‌نماید.

۳. حوزه مهارتی

مهارت ابزاری

استفاده از ابزارهای ممکن برای تدریس، از جمله استفاده از وسایل کمک‌آموزشی و مهارت در فناوری اطلاعات است.

شرکت کننده شماره ۲ "تقریباً توی بیش‌تر کلاساش از قبل یه فایل آماده کرده وقتی میاد کلاس میره سراغ سیستم و جلسه رو شروع می‌کنه... معلومه واسه هر جلسه‌ش از قبل وقت می‌ذاره"

شرکت کننده شماره ۴۱ "وقتی روش تدریس‌های متنوع و جدید رو به کار بگیرن خیلی بهتره، مثلاً یه بار کلاس رو دست ما بسپره، تو کلاسش تنوع داشته باشه یعنی نظرخواهی کنه، سؤال بپرسه و روش تدریش یکنواخت نباشه"

شرکت‌کننده شماره ۳۸: "درس‌های علوم پایه واقعاً همه ماهیت محض و خشک دارن، ولی این قدر خوب تدریس می‌کنه که اصلاً احساس خستگی تو کلاسش معنی نداره..."

مهارت گفتاری

شرکت‌کننده شماره ۱: "خیلی قاطع و با اعتمادبه‌نفس صحبت می‌کنه، انگار داره با کلمات بازی می‌کنه! وقتی حرف می‌زنه کل کلاس رو محو حرف زدنش می‌کنه"

شرکت‌کننده شماره ۷: "وقتی تو کلاس شون می‌تونن بعضی مسایل رو که خیلی سخت هستن روشن و راحت توضیح بدن که بیشترمون درک کنیم می‌گم پس مسائل دیگه هم اونجوری نیستن که نفهمم و می‌رم سراغشون" شرکت‌کننده شماره ۳۰: "وقتی از خودش حرف بزنه خشکی درس رو از بین می‌بره و فاصله‌اش با ما کمتر می‌شه وقتی استاد خاطرات شخصی و رنج‌ها و خوشی‌هاش رو واسه رسیدن به استادی بیان کنه فکر می‌کنم اونم مثل من از یه جایی شروع کرده و شوقم بیش‌تر می‌شه"

شرکت‌کننده شماره ۶: "استاد نباید مطالب رو خیلی طولانی کنه و فقط دنبال این باشه که مطلب رو از نظر کمی تموم کنه... بعضی اوقات درس اونقدر ملالت باره که واقعاً کشش نداریم" شرکت‌کننده شماره ۴۰: "استادایی که شأن استادی شون رو حفظ می‌کنن بیشتر من رو جذب کردن، شوخی‌ها، حرف‌ها و رفتارشون باید یه فرقی با ما داشته باشه..."

مهارت فکری - تحلیلی

شرکت‌کننده شماره ۵: "وقتی استاد درس رو توضیح می‌ده و می‌گه که مثلاً این قسمت رو برید تحقیق کنید که چجوریه، به محض برگشتن به خوابگاه می‌رم سرچ می‌کنم در موردش"

شرکت‌کننده شماره ۱۳: "یه بار سر کلاسش یه سؤال پرسیدم گفت خوب برید خودتون جوابش رو واسه جلسه بعد بیارید... شاید اگر جواب رو می‌گفت اینقدر خوب یاد نمی‌گرفتم"

شرکت‌کننده شماره ۲۱: "با هرچند سطر که تدریس می‌کرد نظر ماها رو می‌پرسید... می‌خواست ذهن مون رو فعال نگه‌داره... سعی می‌کردم قبل کلاسش همیشه حاضر باشم یعنی قبلش مطالعه داشته باشم"

شرکت‌کننده شماره ۳۹: "یکی از استادام هر وقت میاد سرکلاس بین تدریسش همیشه یه داستان از مثنوی، یه شعر معروف، یه حرف از یه دانشمند می‌گه یا از یه کتاب به‌خصوص تعریف می‌کنه که به‌محض خروج از کلاسش می‌رم و می‌گردم اون کتاب یا شعر یا مطلب رو پیدا کنم..."

شرکت‌کننده شماره ۴۱: "توی یک ترم دو کلاس هر کدوم دو واحد باهاش داشتیم تقریباً واسه هر کدوم از کلاساش هرچند جلسه یک‌بار یه مقاله، کتاب، یا متن رو معرفی می‌کرد و می‌گفت واسه این مبحث این کتاب جالب و مفیده... می‌دونستم تقریباً بعضی بچه‌ها بی‌خیالش میشن اما من سر از کتابخونه دانشگاه و کتابخونه مرکزی درمی‌آوردم تا ببینم توی اون کتاب چه خبره"

مهارت کنترلی

شرکت‌کننده شماره ۲ " واسه‌ی استادای سخت‌گیر بیش‌تر می‌خونم، یه‌جورایی می‌خوام نشون بدم که توانایی دارم، اصلاً استاد راحت‌گیر باشه دانشجو بی‌خیال‌تر می‌شه ما اینجوری یاد گرفتیم!"

شرکت‌کننده شماره ۷ " وقتی می‌شنوم که استاد این درس از دانشجویش کار می‌خواد انگیزه‌م بیش‌تر می‌شه و دوست دارم اینقدر واسش بخونم که باوجود تموم سخت‌گیریش خوب ارزیابیم کنه "

شرکت‌کننده شماره ۳ " وقتی استاد گفت که هر کدوم یه فصل رو واسه کنفرانس انتخاب کنین واسه فصل خودم چند روز وقت گذاشتم و تحقیق کردم و کتاب خوندم...وقتی خودم مسئول بشم یه قسمت رو تدریس کنم خیلی بیش‌تر از مطالب صرف تو کتاب یاد می‌گیرم، بقیه هم همینجور "

شرکت‌کننده شماره ۴۰ " وقتی با استادی کار انفرادی مثل پروژه داشته باشم بیش‌تر می‌خونم و سعی می‌کنم خودم رو نشون بدم، وقتی با استادی کار انفرادی انجام می‌دم احساس نزدیکی و مسئولیت‌پذیری بیش‌تری دارم "

مهارت‌های استفاده از ابزار برای نمایش محتوا و تفهیم بهتر درس، استفاده از گفتار رسا، شفاف و قابل‌درک از نظر مفهومی، به‌کارگیری تفکر تحلیلی در تجزیه مسائل با دیدگاه انتقادی و مهارت در کلاس داری و جدیت در پیگیری تکالیف و پروژه‌های واگذار شده به دانشجویان، سبب می‌شود که دانشجو به استاد باور داشته باشد. هم تصور روشن‌تری از مطالب و تکالیف مربوط به درس خواهد داشت و هم امیدوار است که اگر برای انجام تکالیف زحمت بکشد، موردتوجه قرار خواهد گرفت. افزون بر آن، وجود مهارت‌های ابزاری این باور را در دانشجو ایجاد می‌کند استاد از نظر فناوری اطلاعات روزآمد و قابل‌اعتماد و احترام است.

۴. سازمانی

نظم استاد

شرکت‌کننده شماره ۴ " همیشه سروقت کلاس می‌آد، هیچ وقت کلاش رو غیبت نمی‌کنه، همه‌ی وقتش رو هم کامل استفاده می‌کنه "

شرکت‌کننده شماره ۱۹ " از جلسه‌ی اول سرفصل تدریس رو یادداشت کرد و طبق برنامه پیش می‌رفت همیشه منظم و مرتب به برنامه‌اش می‌رسید "

شرکت‌کننده شماره ۳۹ " استاد نباید بذاره بحث کلاسی به حاشیه بره و وقت کثی کنه، وقتی خودش به درسش اهمیت بده و از وقتش درست استفاده کنه ما هم خوندنش برامون مهم می‌شه "

تعهد سازمانی

شرکت‌کننده شماره ۳^{۱۱} استادی که نسبت به کاری که بر عهده گرفتن مسئولیت پذیرباشه و مهمترین کار هم همین تعلیم و تربیتیه که باید به درستی انجام بشه و وقتی که در کلاس دارن رو باید ازش بهترین استفاده را بکنند " شرکت‌کننده شماره ۱۷^{۱۱} توی کلاسش همیشه تأکید میکنه که قدر این همه منابعی که برامون صرف شده و هزینه شده رو بدونید، خودش هم همین رو در عمل رعایت می‌کنه... مثلاً همیشه تمام وقتش رو به بهترین روش تدریس می‌کنه و تقریباً به جز یه بار که پدرشون فوت شده بودن ندیدم هیچ وقت رو صندلی بشینه."

دانشجویان بر اساس شواهد حضور در کلاس و چگونگی استفاده استاد از زمانی که در اختیار دارد، ویژگی‌های وقت‌شناسی و دلسوزی، مسئولیت‌پذیری و تعهد وی را درک می‌کنند. این جنبه نیز می‌تواند بسته به میزانی که از سوی دانشجویان مشاهده می‌گردد، در ایجاد انگیزه خواندن بیشتر و جدی شدن دانشجویان برای خودآموزی تأثیر داشته باشد.

در مرحله‌ی بعد، دسته‌های موضوعی مختلف باهم ترکیب شده و دسته‌های بزرگ‌تری ایجاد شد که به مفاهیم اصلی نزدیک‌تر بودند، خرده مفهوماها باهم ترکیب شدند و مفاهیم اصلی طبق جداول ۲ (الف، ب، ج، د) به ترتیب فراوانی ذکر مفاهیم، تشکیل شدند.

جدول ۲-الف. جنبه اخلاقی-انسانی و شاخص‌های آن همراه مؤلفه‌ها و نمونه‌های رفتار اساتید مؤثر بر ایجاد انگیزه

خواندن دانشجویان

نمونه	مؤلفه‌های هر شاخص	شاخص	جنبه اخلاقی-انسانی
احترام به شخصیت و عقاید و نظرات دانشجویان و اهمیت به نظرات آنان	احترام به دانشجو (ر ۱ و ۵ ج. ۱) ^{۱۱}	ارتباط با دانشجو (انسانی)	
نزدیک بودن تیپ شخصیتی و علایق دانشجو و استاد	تناسب محتوای تدریس با زمینه علمی و علاقه دانشجو (ر ۵ و ۱۶)		
ارزش قائل شدن برای تجربیات و اظهارنظرهای دانشجو، واکنش منطقی به پرسش‌های آنان	پرسیدن از دانشجو و پاسخ به پرسش تک‌تک آنان (ر. ۶)		
توجه استاد به تک‌تک دانشجویان، انتظارات انفرادی از آنان			

^{۱۱}. منظور ردیف ۱ و ردیف ۵ در جدول شماره ۱ است.

تجربه دانشجویان از آثار آشکار و نهان رفتار و روش تدریس اعضای.../۷۳

اخلاقی	کار انفرادی استاد با دانشجو (مواردی چون پروژه و مقاله) (۱۵.ر)	انتظارات انفرادی استاد از دانشجویان، دانشجو احساس کند استاد به او اهمیت می‌دهد.
	صحبت منطقی در مورد آینده تحصیلی روشن و خوب (۱۱.ر)	پرهیز از ناامید کردن دانشجویان و ایجاد انگیزه و امید به آینده و عشق به دیگران
	ایجاد فضای باز گفتگو و روابط دوستانه (۳.ر)	استاد خوش‌برخورد بوده و فضایی صمیمی ایجاد کند.
	رعایت انصاف و عدالت بین دانشجویان (۷.ر)	استاد هنگام ارزیابی یا تدریس در کلاس، سوگیری یا تعصب نداشته باشد...
	شخصیت انسانی و وقار استاد (۱.ر)	فروتنی، عزت‌نفس و صفات برجسته‌ی اخلاقی
	عدم ایجاد هراس در دانشجویان (۳.ر)	عدم هراس دانشجو از استاد و عدم انتقاد تند و برخورد خشن گفتاری و رفتاری با دانشجویان

جدول ۲-ب. جنبه توان علمی و شاخص‌های آن به همراه مؤلفه‌ها و نمونه‌های رفتار اساتید مؤثر بر ایجاد انگیزه

خواندن در دانشجویان

جنبه توان علمی	شاخص	مؤلفه‌های هر شاخص	نمونه
	تسلط بر محتوا و توان پاسخ به پرسش‌ها	دانش رشته تخصصی و استقبال از پرسش‌ها (۲۰.ر و ۱۴)	اطلاعات زیاد و رزومه‌ی خوب، مشوق دانشجویان در تکیه بر اساتید به‌عنوان الگوی نقش
	علاقه استاد به موضوعی که تدریس می‌کند.	تدریس فراتر از مطالب کلاسی، حوزه‌های متناسب با رشته (۱۴.ر)	توانایی پاسخگویی استاد به پرسش‌ها و ابهام دانشجویان سخن گفتن از مباحث مرتبط رشته موردنظر و شرح نظریات جدید مربوطه

جدول ۲ ج: جنبه مهارتی و شاخص‌های آن به همراه مؤلفه‌ها و نمونه‌های رفتار اساتید مؤثر بر ایجاد انگیزه خواندن

در دانشجویان

نمونه	مؤلفه‌های هر شاخص	شاخص	جنبه مهارتی
بتواند مطالب را تفهیم کند.	قدرت بیان و ارائه مطالب (ر.۴)	گفتاری	
عدم یکنواختی کلاس، بازگویی تجربه‌ها و خاطرات، استفاده از سخنان مناسب شأن استادی			
وسایل کمک‌آموزشی و فناوری اطلاعات و روش‌های تدریس متناسب با شرایط و محتوا	استفاده از ابزارهای کمک تدریس و ارائه مطالب کاربردی (ر.۱۳)	ابزاری	
استاد ابهام‌هایی باقی بگذارد تا دانشجو خود به دنبال آن رود و در ذهن او سؤال و کنجکاوی ایجاد کند. بستر پرسش و پاسخ و تفکر عمیق را فراهم کند.	باقی گذاشتن برخی سؤالات و ایجاد فضای پرسشگری (ر.۱۰)	فکری- تحلیلی	
درخواست بازخورد از دانشجویان، استاد ارائه‌ی قسمتی از درس را به دانشجو بسپارد. حس رقابت بین دانشجویان را برانگیزد.	سخت‌گیر بودن استاد و سپردن برخی از فرایندها به دانشجو (ر.۶ و ۱۲)	کنترلی	
مواردی چون پروژه‌ها، تحقیق‌ها، یا مقاله را به دانشجو بسپارد.	درخواست کار انفرادی از دانشجو (ر.۱۵)		
بازخورد مثبت استاد به فعالیت‌ها و تلاش و موفقیت	ارائه بازخورد به فعالیت (ر.۶)		

جدول ۲: جنبه سازمانی و شاخص‌های آن به همراه مؤلفه‌ها و نمونه‌های رفتار اساتید مؤثر بر ایجاد انگیزه خواندن

در دانشجویان

نمونه	مؤلفه‌های هر شاخص	شاخص	جنبه سازمانی
پرهیز از حاشیه‌گویی و اتلاف وقت استفاده‌ی بهینه از مدت حضور در کلاس و ورود به موقع به محیط آموزشی.	تعهد به وظیفه و عدم اتلاف وقت و هزینه‌ی انجام‌شده (ر ۹)	تعهد سازمانی	

در این پژوهش ویژگی‌ها و رفتارهای مؤثر مربوط به اساتید که از مصاحبه با دانشجویان اهل خواندن استخراج شد، شامل چهار جنبه کلی اخلاقی- انسانی، توان علمی، مهارتی و سازمانی بود. زیر مقوله‌های مؤلفه اخلاقی- انسانی از نظر دانشجویان به اندازه‌ای مهم بود که اکثر آنان به نحوی به آن اشاره داشتند، همچنین بعد از مؤلفه اخلاقی- انسانی اساتید، زیر مقوله‌های مربوط به مؤلفه‌های توان علمی و مهارتی اساتید نیز به ترتیب از دیدگاه دانشجویان دارای اهمیت فراوان بود. ویژگی‌های سازمانی اساتید به نسبت سه مقوله‌ی دیگر از اهمیت کمتری در افزایش رفتار خواندن دانشجویان نقش داشت.

از مصاحبه‌های انجام‌شده با دانشجویان نام هجده استاد به‌عنوان کسانی که در ایجاد انگیزه نقش داشته‌اند ذکر شد. به‌منظور تعیین میزان آگاهی استادان نام‌برده از ویژگی‌های خودشان و نیز نظرخواهی از آنان درباره اهمیت و باور به تأثیر این خصوصیات، ویژگی‌ها و رفتارهای بیان‌شده از سوی دانشجویان برای نظرخواهی با هجده استاد شناسایی شده به بحث گذاشته شد.

یافته‌های حاصل از مصاحبه با استادان نیز تأییدکننده ویژگی‌ها و رفتارهای بیان‌شده از سوی دانشجویان بود. تقریباً تمامی آنان از ویژگی خود که انگیزه‌بخشی به دانشجویان در زمینه خواندن است، آگاه هستند، همچنین جنبه‌های شناسایی شده و ترتیب آن (اخلاقی- انسانی، علمی، مهارتی و سازمانی) توسط اساتید تأیید شد و کدهای به‌دست‌آمده از هر جنبه نیز با درصد بالایی از موافقت و تأیید این اساتید همراه بود.

اما یک ویژگی دیگر که برخی اساتید به آن تأکید داشتند و در نتایج مصاحبه از دانشجویان به دست نیامده بود، تجربه تدریس اساتید و رعایت نکات روان‌شناختی در برخورد با دانشجویان بود که آنان در اثربخشی یک استاد به آن تأکید داشتند. در ادامه برخی از نکات که اساتید در مصاحبه‌های خود به آن اشاره داشتند، ذکر می‌شود.

استاد شماره ۱ "ایجاد خودآگاهی و انتقال شیوه تفکر انتقادی به دانشجویان را مهم‌ترین ویژگی خود در ایجاد انگیزه خواندن دانشجویان می‌دانم."

استاد شماره ۵ "همچنین برگزاری امتحانات دوره‌ای نیز می‌تواند در ترغیب بیشتر دانشجویان مؤثر باشد." استاد شماره ۷ "سال‌ها پیش با "عشق همواره" به تدریس کارم را شروع کردم، برای من مهم است که در کلاس به مشکلات درسی دانشجویان و در صورت لزوم در اوقات دیگر به مشکلات غیر آموزشی آنان رسیدگی کنم." استاد شماره ۸ "رعایت اخلاق حرفه‌ای و روشن کردن نقش دانشجویان در ساختن و بهتر کردن آینده خود و کشورشان از ویژگی‌های شاخص کلاس بنده است. نقش برخی قسمت‌ها در برخی کلاس‌ها می‌تواند متفاوت باشد، برای مثال، در برخی کلاس‌ها مشکل انگیزشی کم است پس تمرکز بیشتر بر محتوای علمی است، گاهی و مخصوصاً در مهر و موم‌های اخیر نداشتن دانش کافی و همچنین کمبود انگیزه در دانشجویان تمامی ویژگی‌ها را می‌طلبد"

همچنین در بحث از ترتیب مقوله‌های به‌دست‌آمده و اهمیت آن از اساتید سؤال شد. تقریباً تمامی اساتید این ترتیب را مهم و درست تلقی کرده و آن را تأیید کردند، در میان مصاحبه‌هایی که از اساتید انجام شد، استاد شماره ۷ به نکته‌ای اشاره کرد: "این ترتیب یعنی ویژگی‌های اخلاقی-انسانی، علمی، مهارتی و سازمانی در واقع کمبودهای جامعه علمی را نشان می‌دهد، یعنی از دید آنان کمبود اخلاقی-انسانی بیشتر از توان علمی احساس می‌شود و برای آنان ملموس است و به همین ترتیب بقیه (مهارتی و سازمانی)."

استاد شماره ۱۰: "با توجه به تجربه‌ی بیش از ۳۰ سال تدریس سعی می‌کنم، انگیزه‌ی واقعی به دانشجویان بدهم، سابقه تدریس اساتید شاخص مهمی در انگیزه بخشی به مطالعه بیشتر دانشجویان است، زیرا به‌مرور و با تجربه‌های به‌دست‌آمده برخی رفتارها در مدرس شکل می‌گیرد، من سعی می‌کنم با دانشجویانم به‌طور خاص رفتار کنم تا احساس برتری و انگیزش برای فعالیت کنند، همچنین رعایت نکات روان‌شناختی را در تدریس بسیار مهم می‌دانم، تدریس فراتر از مباحث کلاسی و شفاف بودن تدریس هم بسیار مهم است." استاد شماره ۱۲ "این ویژگی‌ها و کدهای به‌دست‌آمده مناسب هستند زیرا وجود این خصوصیات در یکی از استادان دوره کارشناسی خودم باعث شد که خودم نیز با انگیزه پیشرفت کنم و هم‌اکنون به‌عنوان استاد این گرایش در دانشگاه فعالیت کنم."

بنابراین نتایج به‌دست‌آمده از مصاحبه با دانشجویان توسط اساتید تأیید شدند و مقوله‌ای دیگر که اساتید به آن اشاره کردند سابقه تدریس اساتید و به‌کارگیری روش‌های روان‌شناسی در برخورد با دانشجویان بود.

بحث و نتیجه‌گیری

این تحقیق باهدف استخراج آن دسته از ویژگی‌ها و رفتارهای اساتید که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم موجب تقویت یا ایجاد رفتار خواندن در دانشجویان می‌شوند، انجام گرفت. با استفاده از روش تحقیق کیفی تحلیل محتوا و انجام مصاحبه با دانشجویان فعال در امر خواندن، ویژگی‌هایی به دست آمد و برحسب ارتباط مفاهیم،

ترکیب شدند و چهار جنبه کلی اخلاقی-انسانی، علمی، مهارتی و سازمانی (به ترتیب اهمیت و فراوانی بیان کدهای مربوط به هرکدام) ایجاد شدند که هرکدام شامل چند زیر مقوله بودند. با ترکیب نتایج می‌توان به این استنباط رسید که اساتیدی که ابتدا مؤلفه‌های اخلاقی-انسانی را در تعامل با دانشجویان رعایت کنند و از نظر علمی نیز سطحی قابل قبول برای ارضای نیاز علمی دانشجویان داشته باشند و همچنین از مهارت‌های تدریس برخوردار باشند، در تشویق آنان به خواندن می‌توانند تأثیرگذار باشند.

دانشجویان از جنبه‌های مختلف درباره استادان قضاوت می‌کنند و تمایل دارند از رفتارها و ویژگی‌های آنان الگوبرداری نمایند. این الگوبرداری بیشتر به صورت نهان و غیرمستقیم صورت می‌گیرد. بسیاری از ویژگی‌ها و رفتارهای شناسایی شده با مبحث خواندن کتاب‌های غیردرسی و جانبی ارتباط مستقیم ندارد اما انگیزه و شور و شوقی که در دانشجویان ایجاد می‌کند آن قدر انرژی‌بخش است که دانشجویان را به خواندن کتاب‌ها و منابع بیشتر هدایت می‌کند.

اساتید ما با شناخت و آگاهی از وجود این ویژگی‌ها در خود یا تقویت آن‌ها می‌توانند نقش قابل توجهی در تربیت نسلی پیش رو در زمینه خواندن و به دنبال آن، پیشرفت همه‌جانبه و مداوم جامعه و ایجاد بستر افزایش سواد اطلاعاتی افراد داشته باشند.

طبق جدول ۱، کدهایی که از دیدگاه دانشجویان بیشترین فراوانی را داشتند، ویژگی اخلاقی و ارتباطی استاد، ویژگی علمی استاد، ایجاد فضایی دوستانه و قدرت بیان و ارائه مطالب کاربردی توسط استاد بود که با یافته‌های تحقیقات پیشین هم‌سو است، در این تحقیق ویژگی ارتباط استاد با دانشجویان (مربوط به مؤلفه اخلاقی-انسانی) بیشترین اهمیت را از نظر میزان ذکر توسط مصاحبه‌شوندگان داشت، اما در تحقیق صیامیان و همکاران (۱۳۹۱)، اهمیت کم‌تری نسبت به سایر ویژگی‌ها داشت. باتن و دیگران (۲۰۱۴)، ویژگی مدرسان اثربخش را شامل ویژگی‌هایی چون وضوح صدا، کنترل کلاس، میزان آمادگی، سرعت گفتار استخراج کردند که تقریباً بیشتر این ویژگی‌ها در مقوله‌ی مهارتی (جدول ۲، ج)، مربوط به اساتید قرار دارند. اغلب پژوهش‌های صورت گرفته که در پیشینه‌ی پژوهشی به آن‌ها اشاره کردیم، همانند این پژوهش، ویژگی‌های اساتید اثربخش را از دیدگاه دانشجویان بررسی کرده‌اند و در محیط دانشگاهی انجام گرفته‌اند و نتایج تحقیقات دیگر را تأیید می‌کند، با این تفاوت که اولویت‌های به‌دست‌آمده در تحقیق‌های مختلف، متفاوت بودند. تحقیق رضائی و درتاج راوری (۱۳۸۸) و همچنین عندلویی و محجوب (۱۳۸۹)، نیز در راستای تحقیق ما مهم‌ترین ویژگی اساتید را ارتباط با دانشجویان، ذکر کرده‌اند؛ اما با توجه به رویکرد کیفی به‌کاررفته به‌منظور دستیابی به تجربه‌ی افراد از پدیده‌ی موردبررسی، طبیعی است که بررسی عمیق‌تری صورت گرفت و مؤلفه‌های بیشتری استخراج شدند، نیز هدف این پژوهش، تنها استخراج ویژگی‌های اساتید خوب، نبود، بلکه هدف اصلی این بود که آن دسته از ویژگی‌های اساتید مدنظر بود که در افزایش انگیزه‌ی خواندن دانشجویان مؤثر است، بنابراین تنها از دانشجویان فعال

درزمینه خواندن و به صورتی هدفمند مصاحبه به عمل آمد. به زعم ظهور و اسلامی نژاد (۱۳۸۱)، گزینش مدرسین دانشگاه باید بر اساس داشتن ویژگی‌های لازم برای تدریس اثربخش انجام شود. یافته‌های این پژوهش ممکن است معیارهای عمده‌ای درزمینه گزینش اساتید دانشگاهی باشند. همچنین نتایج تحقیق و کدهای به دست آمده همراه با مضامین، توسط اساتیدی که نامشان به عنوان اساتید انگیزه دهنده ذکر شده بود، تأیید شد. ممکن است یافته‌های این تحقیق برای کسانی که در امر تدریس در دانشگاه تازه کار هستند، نکات کاربردی برای تشویق دانشجویان به خواندن بیشتر در اختیار قرار دهد. استادان زمانی موفق هستند که یادگیرنده در خواندن و خودآموزی مستقل شود. چنان‌که آذرنگ، می‌گوید "خودآموزی مؤثرترین راه تغییر است." (آذرنگ، ۱۳۹۱، ص: ۷۹).

سپاس‌گزاری

بدین وسیله از دانشجویان کارشناسی ارشد رشته مدیریت آموزشی ورودی سال ۱۳۹۳ دانشگاه کردستان به خاطر همکاری در انجام مصاحبه‌ها سپاس‌گزاری می‌کنیم.

منابع

- آذرنگ، عبدالحسین (۱۳۹۱). استادان و نا استادانم. تهران: انتشارات جهان کتاب.
- ایران‌نژاد، پریسا (۱۳۹۰). بررسی نقش جنسیت و تحصیلات والدین دانشجویان بر مهارت‌های مطالعه و خواندن. فصلنامه علوم رفتاری دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر، (۷)، ۲۷-۵۱.
- حسینی، سید مهدی؛ دیانی، محمدحسین (۱۳۹۳). رفتار علمی: پژوهشی تطبیقی تحلیلی پیرامون شاخص‌ها و مصداق‌ها. پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۴ (۱)، ۱۰۹-۱۳۴.
- دیانی، محمدحسین؛ تقی پناهی، فاطمه (۱۳۸۷). بررسی عوامل مؤثر بر انگیزه‌های مطالعه در دانش‌آموزان ابتدایی و راهنمایی. فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، جلد ۱۱ (۳)، ۲۹-۵۶.
- رضانی، طاهره؛ درتاج راوری، اسحاق (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های یک مدرس اثربخش و عوامل آموزشی بر کارآمدی وی از دیدگاه مدرسین و دانشجویان دانشکده‌های پرستاری علوم پزشکی کرمان. مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، (۲)، ۱۳۹-۱۴۸.
- صدیق معروفی، شهنام؛ محمدی؛ آیین؛ موسوی، سید مسعود؛ رعداآبادی، مهدی (۱۳۹۳). تعیین مهم‌ترین مؤلفه‌های مؤثر بر اثربخشی تدریس یک استاد از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد: رهیافت مدل تحلیل سلسله مراتبی. مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد، ۹ (۳)، ۵۸-۶۶.

تجربه دانشجویان از آثار آشکار و نهان رفتار و روش تدریس اعضای.../ ۷۹

صفوی، علی اصغر؛ نوشین فرد، فاطمه؛ محمد اسماعیل، صدیقه (۱۳۹۲). بررسی تأثیر آموزش تفکر انتقادی بر مهارت‌های خواندن و نوشتن دانشجویان منطقه ۳ دانشگاه‌های آزاد اسلامی. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، (۱۰)، ۲۷-۴۲.

صیامیان، حسن؛ بالاغفاری، آرزیتا؛ علیگلبنندی، کبری؛ رضائزاد، سیده فرشته؛ شریفی نیک، مریم؛ شهرابی، افسانه؛ قاضی‌زاده، زینب (۱۳۹۱). ویژگی‌های یک استاد خوب از دیدگاه دانشجویان. مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران، (۲۲)، ۱۱۳-۱۰۶.

ظهور، علیرضا؛ اسلامی نژاد، طاهر (۱۳۸۱). شاخص‌های تدریس اثربخش از دیدگاه دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی کرمان. فصلنامه پایش، (۴)، ۵-۱۳.

عسگری، فریبا؛ محجوب مؤدب، هاجر (۱۳۸۹). مقایسه ویژگی‌های تدریس اثربخش از دیدگاه مدرسین و دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی گیلان. مرکز مطالعات و توسعه‌ی آموزش پزشکی، ۱۷(۱): ۲۶-۳۳.

عندلیب، بهاره؛ احمدی، غلامرضا (۱۳۸۶). میزان به‌کارگیری معیارهای تدریس اثربخش در دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوزستان از نظر دانشجویان در سال تحصیلی ۸۵-۸۶. دانش و پژوهش در علوم تربیتی، (۱۵)، ۶۷-۸۲.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۲). بررسی تطبیقی فرهنگ دانشگاهی ایران و بریتانیا-مطالعه‌ی انسان‌شناختی در علل ناکارآمدی آموزش دانشگاهی در ایران. نامه‌ی انسان‌شناسی، ۱ (۳)، ۹۳-۱۳۲.

فراهانی، ابوالفضل (۱۳۸۰). خودآموزی، مطالعه مستقل و نقش آن در یادداری دانش‌آموختگان تربیت‌بدنی. پیک نور، ۳۸-۱، ۳۰.

فتحی آذر، اسکندر (۱۳۷۲). تدریس و یادگیری از دیدگاه شناخت گرای. فصلنامه تعلیم و تربیت، (۲۳)، ۱۱-۲۶.

فتحی آذر، اسکندر (۱۳۸۲). روش‌ها و فنون تدریس. چاپ دوم، تبریز، انتشارات دانشگاه تبریز.

گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ و گال؛ جویس (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی. ترجمه احمدرضا نصر، حمیدرضا عریضی، محمود ابوالقاسمی و همکاران. تهران: انتشارات سمت.

گلاور، جان، ای؛ برونینگ، راجر، اچ (۱۳۸۷). روانشناسی تربیتی: اصول و کاربرد آن. ترجمه علینقی خرازی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

موسی‌پور، نعمت‌الله (۱۳۹۲). تدریس دانشگاهی کدام روش کدام الگو؟ پژوهش‌های آموزش و یادگیری. ۲۰ (۳)، ۴۹-۷۸.

نوشادی، ناصر (۱۳۸۵). بررسی گرایش دانشجویان رشته‌های علوم انسانی به تفکر انتقادی: ارائه چهارچوب مفهومی برای پرورش تفکر انتقادی دانشجویان علوم انسانی. کنگره ملی علوم انسانی. بازیابی ۵ آبان ۱۳۹۴

_نیستانی، محمدرضا (۱۳۹۱). کلاسی از جنس واقعه: درس‌هایی که از استاد غلامحسین شکوهی آموخته‌ام. اصفهان: نشر آموخته.

_هوی، وین. ک؛ میسکل، سیسل. ج (۱۳۸۷). مدیریت آموزشی. ترجمه میر محمد سید عباس زاده. ارومیه: نشر دانشگاه ارومیه.

_Batten, J. David John Britch, P. Wright, J. John Manley, A. Jeffrey Smith, M. (۲۰۱۴). An exploratory investigation: examining male and female students' initial impressions and expectancies of lecturers. *Teaching in Higher Education*, (۱۹): ۱۱۳-۱۲۵.

_Conradi, K. Jang, B. G. and Mckenna, M. C. (۲۰۱۴). Motivational Terminology in Reading Research: A Conceptual Review. *Educ Psychol Rev*, ۲۶: ۱۲۷-۱۶۴.

_Gambrel, L. B. & Codling, R. M. (۱۹۹۷). Fostering reading motivation: Insights from theory and research. *Yearbook of the American Reading Forum*, ۱۷-۲۸.

_Pluck, M. Ghafari, E. Glynn, T. McNaughton, (۱۹۸۴). Teacher and parent modeling of recreational reading. *New Zealand Journal of Educational Studies*, (۱۹): ۱۱۴-۱۲۳.

_Streubert, SH. Carpenter, D. (۲۰۰۳). Qualitative research in nursing *Journal of Lippincott Williams*. Wiking.p.۶۷.